

Cursuri universitare

Andrei-Dorin BĂNCILĂ

Drept execuțional penal

Curs universitar

Andrei-Dorin BĂNCILĂ

Drept execuțional penal

Curs universitar

Universul Juridic

București

-2023-

PARTEA GENERALĂ

I. Introducere în studiul dreptului execuțional penal

Din cele mai vechi timpuri, societățile umane s-au preocupat să disciplineze, să regularizeze relațiile dintre membrii săi, la diferite niveluri, prin norme mai întâi morale, religioase și apoi juridice, născându-se, astfel, ordinea de drept.

Prezervarea acestei ordini juridice, fără de care nicio societate cât de cât avansată nu ar putea fi imaginată, nu se realizează doar prin norme declaratorii ci, mai ales, prin norme sancționatorii. De altfel, însăși norma juridică s-a născut având în structura sa primordială *sancțiunea*, o necesară componentă menită să o facă funcțională. Fără a nega importanța celorlalte elemente, care descriu comportamentele dezirabile (dispoziția) în contextele ce necesită reglementare (ipoteza), fără sancțiune, comandamentele juridice ar rămâne la bunul plac al destinatarilor lor. Sancțiunea, până la urmă, conținută în orice normă juridică tipică, este factorul, motorul care face să funcționeze demersul de reglementare, de disciplinare a indivizilor în relațiile sociale.

Fără îndoială, ramura de drept cea mai impregnată de importanța sancțiunii este cea care poartă în denumirea sa chiar conceptul cel mai ilustrativ al sancțiunii, și anume pedeapsa. Ne referim, așadar, la *dreptul penal*, ramura de drept prin intermediul căreia societatea a ales să își apere cele mai importante valori ale sale (viața, suveranitatea, libertatea, patrimoniul și alte asemenea) de cele mai grave atingeri care le pot fi aduse (infrațiunile).

Dar, pentru ca normele penale să-și îndeplinească funcția lor, de apărare a valorilor sociale cele mai importante în fața agresiunii ce le poate fi adusă prin cele mai grave fapte, infrațiunile, s-a dovedit a fi nevoie, între altele, de o nouă categorie de norme, care au căpătat o tot mai mare însemnătate și, astfel, autonomie, sfârșind prin a se constitui într-o ramură de drept distinctă, *dreptul execuțional penal*.

Dacă o lungă perioadă de timp dreptul penal a funcționat doar prin sine însuși, fiind suficientă existența normelor de incriminare pentru realizarea justiției penale, organizarea societăților umane pe baze din ce în ce mai complexe a adus cu sine nevoia unei tehnologizări a activității propriu-zise de aplicare a normelor substanțiale, născându-se astfel *dreptul procesual penal*.

Pe calea progresului social, a diversificării, a expansiunii incriminatorii, s-a produs o conștientizare tot mai mare a nevoii de specializare în activitatea de înfăptuire a justiției penale, normele dreptului procesual penal nemaiputând cuprinde și normele specifice fazei postprocesuale, a fazei de executare a sancțiunilor penale. S-a născut, astfel, *dreptul execuțional penal*.

Probabil că acest proces se va derula în continuare, pe măsură ce executarea sancțiunilor penale va crește în însemnătate, va dobândi o tot mai mare atenție din partea factorilor sociali și vom asista, în viitor, la o creionare a unor noi ramuri de drept precum *dreptul probațiunii* ori *dreptul penitenciar* (o denumire care a fost folosită o perioadă pentru a desemna ceea ce astăzi s-a conturat ca *dreptul execuțional penal*).

Viitorul rămâne să ne ofere răspunsul dacă această previziune se va materializa, însă, până atunci, dreptul execuțional penal, deși s-a conturat în mod definitiv ca o ramură distinctă de drept, are încă nevoie de studiu, cercetare, inovare și (re)inventare permanente.

Studiul, cercetarea, analiza normelor dreptului execuțional penal sunt apanajul *științei dreptului execuțional penal*, care își propune înțelegerea normelor acestei ramuri de drept în contextul relațiilor sociale execuționale, în scopul dobândirii cunoașterii și al furnizării de informații, argumente, propuneri către factorii de decizie în puterea căror intră elaborarea politicilor execuționale penale ale statului.

Cea mai ilustrativă sintagmă care poate să creioneze necesitatea studiului și a cercetării execuționale penale este, poate, cea folosită de doi reputați autori ai domeniului, atunci când descriu importanța și utilitatea științei dreptului execuțional penal: „în fața sancțiunilor și executării acestora”¹. Puși în fața sancțiunilor penale și a necesității executării acestora, gânditorii și învățații vremurilor, mai vechi ori mai noi, au căutat și chiar găsit răspunsuri care au fundamentat apoi politicile execuționale penale ale statelor, astfel încât această activitate să depășească etapa empirismului și să se așeze pe bazele solide ale cunoașterii științifice.

Fără a ne propune o lucrare exhaustivă, de altfel imposibilă, în domeniul dreptului execuțional penal și al științei acestuia, vom trata în prezentul curs cele mai importante instituții ale ramurii, care să confere studenților, dar nu numai lor, o bază solidă de pornire pentru înțelegerea mai profundă a legităților după care se ghidează și funcționează activitatea deosebit de importantă a executării sancțiunilor penale.

Dar, pentru a trece la studiul de detaliu al normelor și instituțiilor dreptului execuțional penal, mai întâi considerăm că este util să expunem câteva noțiuni generale, care să înlesnească demersul nostru didactic, noțiuni referitoare la obiectul dreptului execuțional penal, la relația dreptului execuțional penal cu alte ramuri de drept, la izvoarele pozitive ale ramurii de drept în discuție și la definirea unor concepte fără de care înțelegerea materiei analizate nu este posibilă.

II. Obiectul și scopul dreptului execuțional penal. Raportul juridic execuțional penal

Pentru a sintetiza și mai mult cele arătate în partea de început a lucrării noastre, arătăm că **obiectul** dreptului execuțional penal îl constituie *raportul de drept execuțional penal*.

Cu alte cuvinte, dreptul execuțional penal își propune să disciplineze, să normeze relațiile sociale care se nasc, există (se derulează) și se sting între membrii comunității, în legătură cu executarea sancțiunilor penale.

Scopul nemijlocit pentru care dreptul execuțional penal a fost edictat este acela de a asigura efectivitatea, funcționalitatea normelor sancționatorii al dreptului penal, pentru ca activitatea de îndeplinire a justiției penale să nu rămână doar „o vorbă-n vânt”.

Pentru că se află în intimă legătură cu dreptul penal și cu cel execuțional penal, dreptul execuțional penal împrumută scopul *preventiv și educativ* al dreptului penal, ceea ce am putea spune că reprezintă **scopul mijlocit** al dreptului execuțional penal. Având în vedere că prin intermediul normelor dreptului execuțional penal este reglementată și

¹ I. Chiș, A.B. Chiș, *Executarea sancțiunilor penale*, ed. a II-a, Ed. Universul Juridic, București, 2011, p. 122.

executarea măsurilor procesual penale, putem spune că un alt scop mijlocit al dreptului execuțional penal este cel al *asigurării bunei derulări a procesului penal*.

Scopurile mijlocite ale dreptului execuțional penal sunt chiar reglementate în mod expres în legile de executare a sancțiunilor și măsurilor privative ori neprivative de libertate.

Astfel, potrivit art. 3 din Legea nr. 254/2013, scopul executării pedepselor și a măsurilor educative privative de libertate este prevenirea săvârșirii de noi infracțiuni, precum și formarea unei atitudini corecte față de ordinea de drept, față de regulile de conviețuire socială și față de muncă, în vederea reintegrării în societate a deținuților sau persoanelor internate. Conform art. 3 din Legea nr. 253/2013, prin reglementarea executării pedepselor, a măsurilor educative și a altor măsuri neprivative se urmărește asigurarea echilibrului dintre protecția societății prin menținerea ordinii de drept, prevenirea săvârșirii de noi infracțiuni, și menținerea în comunitate a persoanei care a comis una sau mai multe fapte prevăzute de legea penală, iar prin executarea măsurilor procesuale se urmărește asigurarea bunei desfășurări a procesului penal, împiedicarea sustragerii inculpatului de la urmărirea penală sau de la judecată ori prevenirea săvârșirii de infracțiuni, în condițiile promovării unor măsuri alternative la arestarea preventivă.

Raportul de drept execuțional penal se naște odată cu aplicarea definitivă a sancțiunii penale, când intervine necesitatea impunerii executării acesteia, se derulează pe parcursul executării sancțiunii și se stinge prin epuizarea executării.

Am putea spune că ceea ce am descris mai sus ca fiind raportul de drept execuțional penal este raportul *tipic*, care se naște în legătură cu executarea sancțiunilor penale. Însă, necesitatea supunerii persoanelor la unele restricții, sarcini, privări intervine și în cazul impunerii măsurilor procesual penale (precum reținerea, arestarea preventivă, arestul la domiciliu, controlul judiciar simplu ori pe cauțiune, internarea medicală prezentențială, amenda judiciară), ceea ce ne face să afirmăm că există și un raport de drept execuțional penal *atipic*, care intră și el în obiectul de reglementare a dreptului execuțional penal.

Pentru a păstra suplețea cursului nostru și a ilustra importanța prevalentă a executării sancțiunilor penale, ne vom referi, în principal, la raportul tipic de drept execuțional penal, făcând trimiteri și la cel atipic acolo unde rațiunile didactice le reclamă.

Ca orice raport juridic, și în structura raportului de drept execuțional penal găsim cele trei elemente conturate de teoria generală a dreptului: subiecții, conținutul și obiectul.

Subiecții raportului de drept execuțional penal sunt, pe de o parte, organele specializate ale statului, însărcinate să se asigure că preceptele sancționatorii penale sunt întocmai respectate, iar pe de altă parte, persoanele (fizice ori juridice) împotriva cărora au fost pronunțate sancțiuni penale.

Statul, cu ale sale organele cu atribuții în materia executării sancțiunilor penale, se subsumează conceptului de **subiect activ** al raportului de drept execuțional penal, menirea lor fiind să se asigure, prin exercițiul atribuțiilor lor, că persoanele sancționate se supun privărilor, restrângerilor, limitărilor care alcătuiesc conținutul sancțiunilor penale. Anunțând că aceste organe ale statului vor fi tratate mai pe larg într-o secțiune următoare a cursului, aici exemplificăm doar cu Administrația Națională a Penitenciarelor și cu Direcția Națională de Probațiune, două dintre organele care dețin cele mai importante competențe legate de executarea sancțiunilor penale privative, respectiv neprivative de libertate.

Mai nou, opțiunea de politică execuțional penală a legiuitorului român, exprimată prin noile coduri penale și prin noile legii execuțional penale, este de a reglementa și alte entități, unele chiar private, cu atribuții în această materie, care devin, astfel, subiecți activi în raportul de drept execuțional penal. Vom descoperi, în secțiunea special dedicată lor, *instituțiile din comunitate*, cărora noua lege de executare a sancțiunilor și măsurilor neprivative de libertate le conferă atribuții referitoare la executare și, implicit, calitatea de subiecți activi ai raportului juridic execuțional penal.

Persoana sancționată penal, care trebuie să se supună rigorilor din conținutul sancțiunii, reprezintă **subiectul pasiv** al raportului de drept execuțional penal. Noțiunea de *persoană sancționată penal* este mai potrivit, credem noi, decât cea de *condamnat*, folosită de unii autori², deoarece acoperă mai bine plaja de soluții judiciare care pot să ducă la executare (spre exemplu, să ne gândim că amânarea aplicării pedepsei este o soluție diferită de cea de condamnare, dar care necesită, totuși, executarea măsurilor de probațiune). Cu toate acestea, și noțiunea de condamnat ilustrează foarte bine conceptul de subiect pasiv al raportului de drept execuțional penal.

Conținutul raportului de drept execuțional penal desemnează drepturile și obligațiile pe care subiecții le au în cadrul relației lor juridice.

Astfel, subiecții activi ai raportului au *dreptul* să ceară persoanelor sancționate să se conformeze, să se supună privărilor, restricțiilor, interdicțiilor, sarcinilor din conținutul sancțiunilor aplicate, într-un cuvânt, să execute sancțiunile, dar au și *obligația* de a asigura un cadru normal, legal în care să aibă loc executarea din partea subiecților pasivi.

Subiecții pasivi, la rândul lor, au obligația de a executa sancțiunile penale, dar și dreptul de a cere ca executarea să aibă loc în limitele legalității, cea mai elocventă exprimare în acest sens fiind sistemul drepturilor de care se bucură persoanele private de libertate, cărora le vom dedica o secțiune separată în cursul nostru.

Obiectul raportului de drept execuțional penal (a nu se confunda cu obiectul dreptului execuțional penal însuși) constă în conduitele pe care subiecții raportului trebuie să le adopte în realizarea drepturilor și în îndeplinirea obligațiilor care le revin și care alcătuiesc conținutul raportului juridic analizat.

Astfel, vom vedea că subiecții pasivi, în virtutea dreptului de a pretinde executarea, pot imobiliza persoana sancționată, o pot plasa în penitenciare, o pot supraveghea în libertate, îi pot pretinde să se prezinte în anumite locuri, să presteze muncă în folosul comunității, să participe la anume activități, să prezinte unele documente, pot păzi, pot supraveghea, pot restrânge, pot impune sancțiuni disciplinare, pe când, în îndeplinirea obligațiilor, trebuie să ofere condiții normale de detenție, să pună la dispoziție programe de reintegrare, să permită vizite, să acorde recompense, să pună în libertate.

Conduita pe care subiecții pasiv trebuie să o adopte este, din perspectiva obligațiilor, să suporte rigorile privării de libertate, ale îngrădirii unor drepturi, să plătească amenda penală, să nu se deplaseze în anumite locuri ori să se prezinte la anumite locații, să nu se întâlnească cu anumite persoane, să nu desfășoare anume activități, pe când, din perspectiva drepturilor, subiecții pasivi primesc asistență educativă, psihologică, medicală, beneficiază de programe sociale, primesc recompense, prestează muncă remunerată în penitenciar, creează opere științifice ori de artă, desfășoară activități sportive.

² M.I. Rusu, *Drept execuțional penal*, Ed. Hamangiu, București, 2015, p. 20.